

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Рада молодих учених та спеціалістів

І С Т О Р І О Г Р А Ф І Я

Матеріали Сімнадцятої наукової конференції
викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

Одеса
2022

УДК 300.3+301+930.1; 911.3 (477.74).

Історіосфера. Матеріали Сімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. — Одеса : Ун-т Ушинського, 8–9 квітня 2022 р. — 93 с.

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

Протокол № 8 від 24 березня 2022 р.

ISBN 966-7965-01-5

© Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Позиція авторів може не співпадати з думкою редакційної колегії.

Відповідальний редактор —
д. філос. н., проф. **Ю. А. Добролюбська**

Редакційна колегія:

- д. філос. н., проф. **Є. Р. Борінштейн** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **А. О. Добролюбський** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **С. В. Іванова** (Інститут археології НАН України);
д. іст. н., доц. **А. В. Красножон** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. Є. Ліхачова** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **В. В. Окорокова** (Ун-т Ушинського);
д. іст. н., проф. **В. А. Савченко** (Ун-т Ушинського);
д. філос. н., доц. **З. М. Агаманюк** (Ун-т Ушинського);
к. іст. н., доц. **О. М. Присяжнюк** (Ун-т Ушинського).

Історія та методологія науки і техніки

Левченко В. В.

Культурний генофонд — головний фактор у формуванні культури людини

Культура та генетика традиційно вважаються двома окремими процесами, але за останні понад сто років вчені все більше розуміють, що вони тісно пов'язані, і кожен із них впливає на формування культури людини. Більше того, багато вчених дійшли висновку, що не виховання, а біологічне коріння визначають культуру людини і суспільства в цілому.

Пальма першості у дослідженні впливу генетичних факторів на формування культури людини належить Ф. Гальтону (1822–1911) — англійському психологу, двоюрідному брату Ч. Дарвіна, засновнику диференційної психології та психометрики, а також основоположнику вчення евгеніки, покликаного боротися з явищами виродження у людському генофонді. У своїй праці «Наследственность таланта, ее законы и последствия» [1] він уперше, після того як виявив, що деякі людські ознаки виразно передаються у спадок, зробив спробу визнати психічну обдарованість та її розподіл між людьми, підлеглими відомим природним законам. Рішучий крок у вивченні цього питання належить англійському біологу, одному із засновників генетики, автору терміна «генетика» (1907) В. Бетсону (1861–1926). У 1902 р. він видав вперше книгу «Mendel's principles of heredity» [5], в якій відстоював ідею про неможливість успадкування людиною набутих ознак. Він писав: «Насамперед уявляли, що зовнішнє середовище та статевий підбір керують еволюцією, а роль людини пасивна. Результати генетичного дослідження показують, що людське суспільство може, якщо це є бажаним, впливати на свій склад набагато легше, ніж це раніше вважалося можливим» [6, с. 304]. У 1909 р. датський біолог В. Йогансен (1857–1927) висловлював аналогічну думку: «Виховання з усіма доступними йому засобами, та ще й підкріплене традицією, зрозуміло, може мати найбільше значення для індивідуальних якостей індивіда і покласти, таким чином, глибокий

5. Bateson W. Mendel's principles of heredity. Cambridge: at the University Press, 1902. 212 p.
6. Bateson W. Mendel's principles of heredity. Cambridge: at the University Press; New York: G. P. Putnam's Sons, 1909. 396 p.
7. Boyd R. A Different Kind of Animal: How Culture Transformed Our Species. Princeton, NJ: Princeton University Press. 2017. 248 p.
8. Cavalli-Sforza L. L., Feldman M. Cultural Transmission and Evolution: A Quantitative Approach. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1981. 388 p.
9. Johannsen W. Elemente der exakten Erblchkeitslehre. Jena: G. Fischer, 1909. VI, 516 p.
10. Lumsden C. J., Wilson E. O. Genes, Mind, and Culture: The Coevolutionary Process. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1981. p. XII, 428 p.
11. Mesoudi A. Cultural evolution: how Darwinian theory can explain human culture and synthesize the social sciences. Chicago, IL: University of Chicago Press, 2011. 280 p.
12. Pearson K. Nature and Nurture, The Problem of the Future. London: Published by Dulau and CO, LTD, 1910. 31 p.
13. Plate L. Vererbungslehre mit besonderer Berücksichtigung des Menschen, für Studierende, Ärzte und Züchter. Leipzig: W. Engelmann, 1913. XII, 519 p.
14. Richerson P. J., Boyd R. Not By Genes Alone: How Culture Transformed Human Evolution. Chicago: University of Chicago Press. 2005. 342 p.
15. Scally A. The mutation rate in human evolution and demographic inference. Curr. Opin Genet. Dev. 2016. V. 41. Pp. 36–43.

Семко Я. С.

Розвиток медичної антропології у Франції

У Франції медична антропологія виникла у 1980-ті рр. на перетині дослідницьких інтересів фахівців у галузі медицини, релігійної антропології та біологічної антропології. Її становлення пов'язано з впливом англomовної наукової традиції, ставлення до якої у французькому науковому співтоваристві тривалий час залишалося суперечливим. В цей період її історія була пов'язана з розвитком щонайменше трьох наукових традицій, за якими закріпилися різні найменування: «медична антропологія», «антропологія хвороби» та «етномедицина» [1, с. 51].

Термін «медична антропологія» прийшов у Францію з англomовних країн, бо в самій Франції під «медичною антропологією» зазви-

чай розуміють прикладну медичну дисципліну, де антропологічне знання використовується з метою збагачення власне медицини. За змістом вона досить тісно пов'язана з епідеміологією і покликана пояснювати деякі біомедичні факти з допомогою соціокультурних чинників. Навпаки, «антропологія хвороби», яка сформувалася як невід'ємна частина соціальної антропології, по суті близька саме тому, що у Північній Америці називають «медичною антропологією». У деяких випадках доповненням до «антропології хвороби» є «антропологія здоров'я», яка на першому етапі фокусувалася на аналізі діяльності органів охорони здоров'я в країнах так званого «Третього світу». Але вже скоро область її інтересів розширилася та тісно переплелася з проблематикою «антропології хвороби». Наслідком цього став той факт, що деякий час французькі дослідники були схильні говорити про доцільність розвитку «антропології здоров'я та хвороби» як єдиної галузі знання. Що стосується «етномедицини», то у Франції ця традиція виявилася спрямованою на вивчення повсякденного знання про хворобу та способи її лікування, роблячи особливий акцент на дослідженнях народної фармакопеї, траволікуванні тощо. Таким чином, із трьох наявних начал саме «антропологія хвороби» виступає для нас найбільш значущою областю знання, яка за своїм визначенням предмета близька до того, що в англійських країнах називають «медичною антропологією» [1, с. 53].

Становлення медичної антропології у Франції тісно пов'язане з діяльністю принаймні трьох наукових шкіл, що сформувалися навколо таких фігур, як Марк Оже, Андраш Земплені та Жан Бенуа.

Марк Оже, культовий французький антрополог, тривалий час пропрацював у Західній Африці, після чого обіймав посаду директора у Школі передових досліджень у соціальних науках у Парижі. Він одним із перших запропонував вважати «антропологію хвороби» невід'ємною частиною соціальної антропології, а сам феномен хвороби — важливою соціальною конструкцією. Він поставив цілу серію цінних питань про відносини між «біологічним порядком» та «порядком соціальним», і багато його робіт було перекладено англійською мовою [3, р. 457–458].

Уродженець Угорщини Андраш Земплєні, почесний науковий директор Національного центру наукових досліджень, професор університету Париж-10, відомий як фахівець із Західної Африки, де у 1960-ті рр. досліджував жіночу одержимість, ворожіння та ініціацію. Працюючи в Дакарі, він займався порівнянням антропологічних даних та клінічних спостережень. Будучи учнем Роже Бастіда в Сорбонні, він захопився психопатологією та встановив зв'язок між релігійною антропологією та етнопсихіатрією [3, р. 459].

Жан Бенуа, професор університетів Марселя та Монреалю, відомий своїми польовими дослідженнями у Карибському регіоні, а також вивченням медичного плюралізму. Як автор двотомної антології з медичної антропології він зробив багато для просування медичної антропології в університетському середовищі [3, р. 461].

Подібно до своїх закордонних колег французькі медичні антропологи почали з вивчення феноменів здоров'я та хвороби стосовно так званих «екзотичних товариств». Згодом ці дослідження було перенесено «додому», породивши спекотні суперечки у тому, якою має бути «домашня антропологія». У міру швидкого перетворення Франції на мультикультурне суспільство значимість антропологічних досліджень у своїй країні стала широко зрозумілою як для наукової спільноти, так і за її межами.

Однією з неминучих тем для французьких антропологів початку 1990-х рр. стала тема СНІДу. З урахуванням високого рівня фінансування такого роду досліджень у цю сферу було залучено велику кількість фахівців. Були широко розгорнуті польові дослідження у країнах Західної Африки, і навіть у Європі. У центр уваги вийшли питання про соціальне сприйняття СНІДу як заразної хвороби, про дискримінацію інфікованих людей, про ризики, пов'язані із зараженням, про фізичні та моральні страждання пацієнтів тощо. Оскільки зростаюча епідемія СНІДу виявила безсилля сучасної біомедицини перед викликом грізної хвороби, то на порядок денний антропологів вийшли питання про медичний плюралізм і взаємини традиційних лікарів з науковою медициною перед цією загрозою. Важливе місце отримали теми про сексуальність, хиткість сімейних засад та

вразливість жінок у контексті поширення СНІДу, а також про зв'язок між зростаючим числом інфікованих в Африці та неприкритими формами соціального насильства, несправедливості та відповідальності державних властей, внаслідок чого СНІД стало необхідним трактувати не тільки як захворювання, а й як наслідок нестабільності життєвих засад. У Франції прикладні дослідження тривалий час викликали недовіру з боку інтелектуалів та університетських учених. Дискусії про СНІД сприяли стиранню кордонів між «академічним» та «політичним», особливо після того, як Бенуа з колегами закликав до того, щоб зробити з антропології «ангажоване знання», що застосовується у боротьбі зі СНІДом [2, с. 212–214].

Численні дослідження антропологів щодо СНІДу показали, що як в Африці, так і на Заході існує ціла прірва між соціальним сприйняттям хвороби та дією людей по відношенню до неї. Усвідомлюючи ризик зараження, багато людей значно вище для себе ставлять цінність збереження зв'язків зі своїми статевими партнерами, а солідарність і довіру ставлять вище за необхідність запобігання інфікування.

Серед інших тем, які розвиваються французькими антропологами, можна назвати тему використання ліків. Те, як використовуються ліки в різних культурах, дозволяє антропологам отримати нові знання про природу індивідів та суспільства, так само як і розуміння того, як вони виробляються та поширюються. Серед французьких антропологів традиційним інтересом користується питання про сенс: про те, який сенс люди приписують хворобі та який сенс приписують поведінці людини оточуючі. Важливим також залишається питання про те, якими соціальними маршрутами рухаються ті, хто потребує допомоги та піклування про здоров'я [2, с. 218].

З кінця 1980-х років на розвиток медичної антропології у Франції стали активно впливати ідеї північноамериканських авторів. Особливий інтерес у французьких дослідників викликала «критична модель», яка виявилася близька до поглядів тих, хто намагався на власному ґрунті розвивати критичний дискурс у дусі Мішеля Фуко [4, р. 117–121].

Відштовхуючись від запропонованої Ненсі Шейпер-Хьюз та Маргарет Лок типології тіл (індивідуального, соціального та полі-

тичного), Дідьє Фассен з кінця 1990-х років став стверджувати, що всяке тіло, як індивідуальне, так і соціальне, є водночас політичним тілом [7]. На цій основі він спробував розвинути свою «політичну антропологію тіла» та пов'язану з нею теорію «політичного простору здоров'я». Для Фассена, який з 2009 року працює в Школі соціальних наук Інституту передових досліджень у Нью-Джерсі, США, і має великий досвід польової роботи в Сенегалі, Екваторі, Південній Африці та Франції, «здоров'я — це лакмусовий папірець політичного» [7, р. 267–268]. У своїх роботах Фассен висунув положення про існування різних «політичних культур охорони здоров'я» та пов'язаних з ними «культурних політик охорони здоров'я» [7, р. 279]. Він дійшов висновку, що будь-яка риторика, що покладає вину за розтрату здоров'я на індивіда чи культуру, насправді служить тому, щоб зняти відповідальність з політичних інститутів, які здатні забезпечувати прийняття важливих рішень у цій галузі.

Посилення «критичної парадигми» у французькій медичній антропології призвело до початку 2000-х років до відчуття того, що термін «культура» майже втратив своє пізнавальне значення для антропології. Сільві Файнзанг, науковий директор Національного інституту здоров'я та медичних досліджень та співробітник Центру досліджень медицини, науки, здоров'я та суспільства запитала, як очистити сучасні антропологічні концепції культури від «культуралізму», і це дало їй привід стверджувати, що межі між «культурним» та «політичним» є прозорими [6, р. 92–93].

Водночас вплив «критичної моделі» не скасовує інших підходів до вивчення програм охорони громадського здоров'я. Так, Яннік Жафре, науковий директор Національного центру наукових досліджень, прагматично аналізує внесок антропології в реалізацію програм боротьби з малярією в Західній Африці [8], а Жан-П'єр Олів'є де Сардан з того ж Центру розвиває антропологічний підхід стосовно оцінки сучасних процесів розвитку в тому ж регіоні, акцентуючи увагу на ролі закладів охорони здоров'я [9].

На початку XXI ст. французька медична антропологія набула багато спільного у плані проблематики і використовуваних методів з

антропологічними традиціями інших країн. Відбувається все більша інтернаціоналізація теоретичних поглядів та практикованих форм досліджень. Французькі антрополози, незважаючи на багаторічну схильність до того, щоб залишатися в ареалі франкофонної наукової культури, все ширше публікуються в англomовних країнах та беруть участь у міжнародних мережах обміну науковою кореспонденцією.

1. Михель Д. В. Медицинская антропология: история развития дисциплины. Саратов: Изд-во «Техно-Декор», 2010. 84 с.
2. Михель Д. В. Медицинская антропология: исследуя опыт болезни и системы врачевания: монография. Саратов: Саратов. гос. техн. ун-т, 2015. 320 с.
3. Dressler W. Medical Anthropology: Toward a Third Moment in Social Science? *Medical Anthropology Quarterly*. 2001. Vol. 15 (4). P. 455–465.
4. Fainzang S. Lying, Secrecy and Power within the Doctor-Patient Relationship. *Anthropology & Medicine*. 2002. Vol. 9 (2). Special issue: «Towards a Medical Anthropology of Lying». P. 117–133.
5. Fainzang S. Religious-Cultural Attitudes to Prescriptions, Medicines and Doctors in France. *Culture, Medicine and Psychiatry*. 2005. Vol. 29 (4). P. 457–476.
6. Fainzang S. Medical Anthropology in France: A Healthy Discipline. *Medical Anthropology: Regional Perspectives and Shared Concerns*. Malden, Ma: Blackwell Publishing, 2007. P. 89–102.
7. Fassin D. *When Bodies Remember: Experiences and Politics of AIDS in South Africa*. Berkeley: University of California Press, 2007. 390 p.
8. Jaffré Y. Contributions of Social Anthropology to Malaria Control. *Encyclopedia of Infectious Diseases: Modern Methodologies*. New York: Wiley, 2008. P. 591–602.
9. Olivier de Sardan J.-P. Illness Entities in West Africa. *Anthropology and Medicine*. 1998. Vol. 5 (2). P. 193–217.

Битка В. В.

Наукова комунікація в сучасному суспільстві: стан та якість

З розвитком суспільства в історичному процесі еволюціонувала якість та кількість знань: від міфологічного пізнання світу до аналітичного підтвердження або спростування фактів на емпіричних та теоретичних рівнях. Сьогодні варто усвідомити, яке місце займає наука у функціонуванні суспільства в цілому та українського зокрема; а також, як сприймається вона масами. Дослідження орієнтоване на висвітлення сучасних тенденцій комунікації з науковими галузями не елітарних наукових кіл, а масою в прямому сенсі.